

Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners

De smederij van Bovenschen en de bodewoning

Henk P. Deys, Ad J. de Jong en Ben W. van Laar

Op zoek naar de oudste bewoning van de Rhenense binnenstad en om verder inzicht te krijgen in het ontstaan van de stad Rhenen vervolgen we met de geschiedenis van twee huizen in de Rhenense binnenstad aan de noordkant van de Herenstraat in de buurt van de Bergpoort. Deze zijn daarom zo interessant omdat ze stonden in een gedeelte van Rhenen waar mogelijk de stad Rhenen is ontstaan. Het eerste huis vlakbij de Bergpoort werd vanaf de 16^e eeuw voornamelijk bewoond door ambachtslieden, waaronder leden van de smedenfamilie Bovenschen.

In 1801 vestigde zich daar de uit Werthausen, Graafschap Meurs, afkomstige smid Wilhelm Bovenschen, die in dat jaar voor het gerecht trouwde met de Rhenense Gerritje Achterberg-Tegen de Bergpoort en de noordoostkant van de stadswal bevond zich de woning van de po(ort)rier van de Bergpoort; later kwam hier de bodewoning die hoorde bij het gemeentehuis van Rhenen. In dit huis, eigendom van de stad Rhenen, hebben, zoals gebleken is, in de 19^e eeuw tevens leden van de familie Bovenschen gewoond. Leden van de familie Bovenschen hebben 5 generaties lang te Rhenen het smidsvak beoefend; behalve aan de Herenstraat hadden de Bovenschens smederijen in de Kruisstraat, de Torenstraat, de Oude Dijksestraat en in de Cuneralaan.

W. BOVENSCHIJN, Rhenen,

Grof-, Hoef- en Kachelsmederij.

Handel in Huishoudelijke Artikelen, IJzerwaren, enz.

VEENENDAALSCHER WEG.

Rhenen, den ..... 1893.

An De Stadt Rhenen

Debet

Wegens gedane Werkzaamheden en Leverantiën:

aan W. Bovenschijn.

Oud briefhoofd van Smederij 'Bovenschijn' anno 1893

DE SMEDERIJ VAN BOVENSCHEN – HUISNUMMER A86/KADASTRAAL NUMMER F402

Aanvankelijke handelsnederzettingen konden in de middeleeuwen uiteindelijk uitgroeien tot ommuurde steden met een eigen stadsbestuur. Er vestigden zich meestal vanaf het begin al ambachtslieden, zoals smeden. Smeden waren belangrijk voor het vervaardigen van hoefijzers, werktuigen voor het boerenbedrijf, gebruiksartikelen, gereedschappen zoals messen, bijlen, zagen en wapens. Deze ambachtslieden waren meestal verenigd in een gilde.

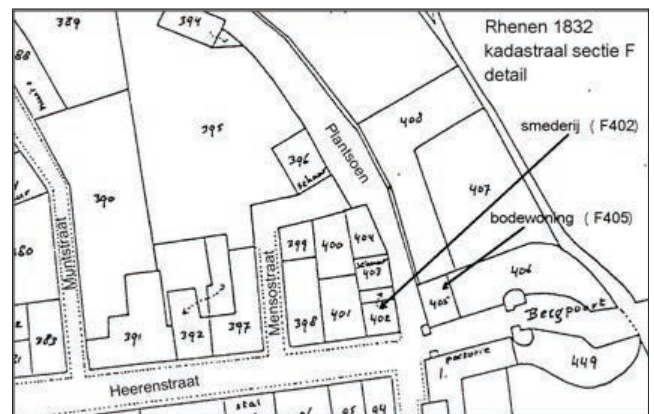
Voorts kwamen er natuurlijk de herbergen en gasthuizen, en niet te vergeten een kerk of kapel met bijbehorende mogelijkheid om doden te kunnen begraven.

De Rhenense smeden hebben ook steeds onderhouds- en reparatiewerkzaamheden aan de stadspoorten en -hekken en openbare putten en pompen verricht (Deys 1998).

In een nieuwe stad werden veelal percelen land uitgegeven waarop huizen konden worden gebouwd. De oorspronkelijke grondeigenaren en hun nazaten trokken hier jaarlijks een rente uit, een zogenaamde 'tijns'. Het gaat vaak om een

klein bedrag, desalniettemin bleef deze jaarlijks te betalen rente bestaan tot in de 19^e eeuw. Dit om het oorspronkelijke grondrecht aan te geven. Deze jaarlijkse rente, ook wel 'uitgang' genoemd, werd soms later afgekocht.

De tijnsregisters en de jaarrekeningen van instanties als de Cunerakerk of het Gasthuis zijn dan ook belangrijke bronnen voor studies naar de bewoningsgeschiedenis van huizen in de Rhenense binnenstad.

Een smid en een timmerman aan het werk als ambachtslieden.
 Uit: Jan Luyken 'Het menselijk bedrijf' (1694)

Aan de oostkant van de stad Rhenen, vlakbij de Bergpoort, bevond zich reeds midden 16^e eeuw een huis, waarvoor jaarlijks aan het Gasthuis een 'uigtgang' van 12 stuivers betaald moest worden, een verplichting die zelfs nog tot

in de 19^e eeuw bleef bestaan.

De Heerenstraat was vanaf de 14^e eeuw de belangrijkste doorgaande weg dwars door Rhenen geworden. Er stond aan deze straat een aantal percelen die tijnsplichtig waren aan de heren van Abcoude. Deze heren van Abcoude hebben ongetwijfeld, net als te Wijk bij Duurstede, een belangrijke rol gespeeld in de stadswording van Rhenen. De stad Rhenen was aanvankelijk tweehurig. Van Itersen suggereert in zijn boek *De Stad Rhenen* (1960) dat de stad Rhenen hier (er was ooit een curtis) begonnen zou zijn. Voorts speelt het Gasthuis een belangrijke rol in de buurt van de Bergpoort. Ook voor huizen vlak in de buurt, zoals het huis De Pauw, moest jaarlijks aan het Gasthuis een 'uitgang' betaald worden.

Er zijn aanwijzingen dat er in de middeleeuwen vlakbij de Bergpoort zelfs een (vrouwen)gasthuis gestaan heeft. De jaarlijkse 'uitgang' die voor de huizen in de buurt van de Bergpoort betaald moest worden, vinden we terug in de Gasthuisrekeningen. De inkomsten hiervan kwamen ten goede aan het Vrouwengasthuis, dat zich later bij de school in de buurt van de Cunerakerk bevond.

Aan de hand van Gasthuisrekeningen en belastingkohieren (b.v. haardstede- en familiegeden, inning 40^e penning), transporten en notarisrekeningen hebben we de eigenaren en bewoners van bovengenoemd huis bij de Bergpoort vanaf de 16^e eeuw kunnen traceren.

Detail uit de plattegrond van Rhenen, door Jacob van Deventer circa 1568

Bij de voorgaande artikelen in Oud Rhenen over de geschiedenis van huizen in de Heerenstraat in de buurt van de Bergpoort betrof het meestal aanzienlijke personen als eigenaren en bewoners. Veelal

van adellijke afkomst en met 'klinkende' namen als Valckenaer, Van Gelder, Smissaert, Van Mathenesse, Klerck en Vonck van Lienden.

Dezefamilies lieten zich begraven in de Cunerakerk waarin rouwborden werden opgehangen met hun familiewapens. Eenvoudiger lieden werden meestal begraven op het kerkhof bij de Cunerakerk. Voor het goed functioneren van een stad waren ambachtslieden onontbeerlijk. Dit keer willen we daarom de geschiedenis van een huis bij de Bergpoort belichten waar eeuwenlang voornamelijk ambachtslieden hebben gewoond. Dus eens een keer geen adel of 'dure' mensen met hun familiewapens, maar meer 'noeste werkers', zoals smeden en timmerlieden.

16^e EEUW

In de rekeningen van het Gasthuis van 1547/8 staat Jan de Cuyper vermeld met een '*huys aen de Bergpoort*', die 12 stuivers per jaar verschuldigd is. Ergens tussen 1548 en 1570 blijkt dit huis te zijn overgegaan op Aernt (Aert) Adriaensz. Hij is de 12 stuivers jaarlijks schuldich '*uyt sijn huys in de Lange Heerstræet aen de noortsijde opten hoeck van die Berchpoort*'. Volgende eigenaar is Jan van Coelen. (1578-1583). Volgende eigenaar blijkt Jan Jansz Crauwel te zijn, die meerdere huizen in Rhenen in zijn bezit heeft. Hij wordt in 1559 reeds genoemd als slotenmaker (slootmaker) en is in 1558 gehuwd met Catharina Berntsdochter. Op 29-5-1587 'lijftochten' zij elkaar met betrekking tot een '*huysinge staende aen de Berchpoort*' (regelen het vruchtgebruik bij overlijden). In de periode 1594-1602 wordt te Rhenen een Dirck Jansz Crauwel genoemd die eveneens slotenmaker is, maar ook in de stadsrekeningen voorkomt met rekeningen voor ander ijzerwerk. Hij lijkt een zoon te zijn van genoemde Jan Jansz Crauwel. Hij dient niet verward te worden met de volgende eigenaar Dirck Jansz van Wijnterswijck, die timmerman en kistenmaker is, een heel ander beroep dus. Laatstgenoemde wordt genoemd als eigenaar in de periode 1594-1610 en daarna tot 1620 Dirck Jansz (van Wijnterswijck vermoedelijk), die jaarlijks 12 stuivers aan het Gasthuis betaalt '*vuyt syn huys aende Berchpoort*'. Dirck Jansz van Wijnterswijck wordt reeds in 1593 genoemd als timmerman en als maker van doodskisten.

17^e EEUW

Later, in de 17^e eeuw bevinden zich ter plaatse huizen in bezit van Meinske Dircx van Wijnterswijck met aangebouwde kamertjes '*waer het witte cruys uijthangt*'. Mogelijk is zij een dochter van Dirck Jansz van Winterswijck die in de 16^e

Een wever aan het werk in de 17^e eeuw (Jan Luyken 1694)

eeuw te Rhenen genoemd wordt. Het is niet duidelijk waar dat 'witte kruis' precies op slaat. Zij is mogelijk dezelfde als een weduwe van Oth Hendricksz, die Meijns Otten werd genoemd. Wij komen haar naam namelijk ook tegen in verband met dit huis bij de Bergpoort. Oth Henricsz wordt namelijk in de rekeningen van 1634-1637 genoemd als de eigenaar, daarna de wedu-

we van Oth Hendricksz en vervolgens tussen 1650 en 1657 Meijns Otten.

In 1641 wordt een Meijnsken Dirx, de weduwe van Oth de molenaar, genoemd..

In 1659 en 1661 verkopen Meijnske Dirx van Winterswijk en haar erfgenamen aan Gijsbert Franssen en Hillichjen Stevens gedeelten van *seeckere huijsinge aen de Berchpoort daer tegenwoordich uijthangt het witte cruys mit kamertgens daeraen gemaekt*. Voor het huis met annexis moet jaarlijks een 'uijtgang' van 12 stuivers aan het Gasthuis betaald worden. Gijsbert Franz was linnenwever en ondertrouwde te Rhenen 27-3-1659 met Hillichjen Stevens, de weduwe van Michiel Tijngel, met wie ze, afkomstig van Amsterdam, in 1639 getrouwd was.

Gijsbert Franssen komt in financiële problemen en raakt 'onvermogen'. Het huis bij de Bergpoort, door hen bewoond, wordt in 1695 publiek verkocht. Het huis wordt gekocht door een smid, Willem van Echtelt (Egtelt); deze was als j.m. van Wamel op 23-2-1696 te Rhenen getrouwd met Anneke van Kesteren. Zij laten te Rhenen tenminste 4 kinderen dopen. Zij verhuizen later binnen Rhenen en in 1708 wordt het huis 'cum annexis' wederom publiek verkocht.

Op het huis rust dan nog steeds de jaarlijkse uitgang aan het Gasthuis van 12 stuivers.

Er bevond zich vanouds tevens een smederij onderaan de Molenstraat vlakbij de Raderput. Smid Willem van Egtelt was daar met zijn gezin naartoe verhuisd. Zijn weduwe woonde uiteindelijk in de Grutterstraat, waar zij is overleden.

18^e EEUW

De nieuwe eigenaar van het huis wordt in 1708 Jurrien Koetsier, gehuwd met Lijsbeth Klarenbos.

Jurrien Koetsier trouwde, als weduwnaar van Lijsbeth Aartse (van Soelen), te Rhenen op 7-8-1735 met Lijsbeth (van) Klarenbos, ged. Rhenen 22-4-1714, dochter van Barent Hendrikse Klaerbosch en Teuntje Wichmans. Zij laten in de periode 1736-1748 7 kinderen te Rhenen dopen. Jurrien Koetsier stond circa 1750 te boek als metselaarsknecht. Hij overlijdt in 1749.

Lijsbet van Klarenbos, weduwe van Jurrien Koetsier, wonende te Rhenen, trouwt te Rhenen op 10-9-1752 met Abram van Vulpen, weduwnaar van Hendrina Fransen, wonende te Rhenen. Uit dit huwelijk worden nog twee kinderen geboren. Abraham van Vulpen overleed in 1773.

Hij was portier van de Rijnpoort. Aanvankelijk bleven ze in het huis bij de Bergpoort wonen, echter na 1757 zijn ze vermoedelijk in het portiershuis van de Rijnpoort gaan wonen, want in de periode 1757-1781 worden achtereenvolgens Marrie Busquint (1757-1763), Peter de Hoog (1765-1766), Johannes Hulshof (1768-1770), Leendert Rademaker (1772-1775) en Berend van Vulpen (1781) genoemd als bewoners.

Na het overlijden van Abraham van Vulpen neemt zijn vrouw Lijsbeth Klarenbosch het portierschap van de Rijnpoort van hem over. Zij overleed in 1795 en werd op 25-7-1795 begraven op het kerkhof te Rhenen. In 1793 wordt zij nog steeds 'poorterse' van de Rhijnpoort' genoemd.

Het huis aan de Bergpoort was op 2-2-1785 verkocht aan Dirk van Noort, weduwnaar van Jacomina van Manen. Deze was onder de naam Dirk van Oort op 27-2-1774 te Rhenen getrouwd met deze Jacomina van Manen, ged. Rhenen 20-6-1756, dochter van Anthonis van Manen en Willemina Booms. Zij kregen samen ten minste 8 kinderen in de periode 1774-1782.

Ook deze Dirk van Noort woonde zelf niet in het huis aan de Bergpoort, maar verhuurde het onder andere aan Roelof van Klarenbos.

Het huis wordt op 13-4-1805 verkocht aan Willem Bovenschen en zijn vrouw Gerritje Achterberg. Wilhelm Bovenschen, ijzersmid, kwam in 1801 met attestatie van Friemersheim bij Meurs (Duitsland) naar Rhenen, waar hij op 25-10-1801 trouwde met de Rhenense Gerritje Agterberg. Zij was een dochter van Jacobus Gerritsen Achterberg en Johanna Gadermans, ged. te Rhenen 4-10-1778. Vijf generaties lang oefenden Bovenschens het beroep van smid uit in de smederij bij de Bergpoort (zie ook Stamreeks Bovenschen aan het einde van dit artikel).

19^e EN 20^e EEUW

Het pand F 402 aan de Heerenstraat is van ongeveer 1800 tot ca. 1970 steeds in bezit geweest en bewoond gebleven door de familie Bovenschen.

In 1809 woonde er op nr. 73 een Willem Bovenschen, die hoefsmid en tapper (kroeghouder) was. In 1812 blijkt het huisnummer 86 geworden te zijn en zo vinden we tot 1830 dat hier Willem Bovenschen smid was. In een belastingkohier van 1813 staat aangetekend 'gering debiet', hetgeen inhield dat de zaken toen niet zo goed gingen. Willem Bovenschen was later tevens pachter van het Rhenense veer; hij overleed in 1833 in het veerhuis aan de overkant van de Rijn, gemeente Lienden, waar hij bij zijn dochter inwoonde.

Bij de Volkstelling van 1830 was de 52-jarige smid Willem Bovenschen, geboren in Werthausen (bij Duisburg), op

Schilderij van H.E. Roodenburg. Blik op het huis van Bovenschen gezien vanuit de Bontekoestraat. Voor het huis staan lindebomen.

Heerenstraat 86 gehuwd met Gerretje Achterberg. Inwonend was onder meer zijn zoon, de 28-jarige smid Hendrik, gehuwd met de even oude Elisabeth Jacobse(n). In 1840 is Hendrik, hoefsmid, de hoofdbewoner. Inwonend waren zijn broer, de 28-jarige hoefsmid Gerrit Jacobus, en de 18-jarige Jan Faber uit Dodewaard. Gerrit trouwde in 1847 met Aaltje van Walsem en vestigde zich aan de andere hoek van de Plantsoenstraat, op F405. Dit huis, Heerenstraat 87, gemeentebesit, werd aan Gerrit Jacobus Bovenschen, ijzersmid, voor 6 jaar verhuurd à f 40,- per jaar 'onder verplichting van behoorlijke sluiting en opening van de Bergbarrière, welke sluiting en opening thans niet meer geschiedt'. We vinden hem dan als 'tapper' (kroegbaas), maar ook als ijzersmid in het bevolkingsregister ingeschreven. Na 1850 werd het nummer 86 gewijzigd in 97 (en het adres van Gerrit Jacobus veranderde van 87 in 98).

In 1862 werd de smederij nog steeds bewoond door Hendrik Bovenschen, ijzersmid, met zijn vrouw Elisabeth Jacobse(n). Het is niet na te gaan hoe lang hij er woonde. In elk geval kwam hierna rond 1900 Arend Bovenschen, bijgenaamd 'de Pruis', omdat men in Rhenen wist dat de familie Bovenschen ooit uit Pruisen afkomstig was. Hij was

De smederij in 1927 met benzinepomp (Fotocollectie H.P. Deys)

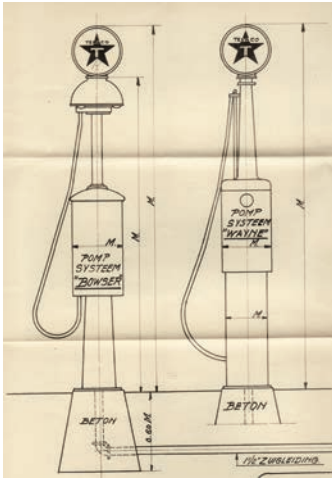
gehuwd met Jannigje Bos. Het smedenbloed stroomde de Bovenschens overigens door de aderen, want we vinden rond die tijd ook dat Willem Bovenschen, gehuwd met Hendrina Mandersloot, in de Oude Dijksestraat een ijzersmederij had. Willem werd als smid opgevolgd door zijn zoon Albertus (gehuwd met Gijsberta de Rooder). Bovendien was Dirk Albertus Bovenschen (geb. 1880, gehuwd met Johanna Hendrika Borgstede) smid aan de Cuneralaan en een Arend Bovenschen, die smid was aan de toenmalige Heerenstraat, op de hoek met de Kruisstraat.

Hendrik (†1878) en Elisabeth (†1873) hadden geen mannelijke nazaat en de smederij werd overgenomen door Arend (1849-1942), een zoon van Hendriks broer Gerrit Jacobus (van de overkant, F405). Arend, die trouwde met Jannigje Bos, heeft de smederij beheerd ongeveer tot 1915, toen zijn zoon Jan (1889-1978), gehuwd met Jacoba Pieterella Beekman het bedrijf overnam. Hun zoon Jan Engel (1920-2013), gehuwd met Roelofje Bor, is naar schatting van 1942 tot aan ongeveer 1970 in het pand als smid, maar vooral als rijwielhandelaar en -hersteller werkzaam geweest.

Het bedrijf is in de vorige eeuw met zijn tijd meegegaan. In 1924 vroeg Jan sr. een hinderwetvergunning aan voor het plaatsen van verschillende machines met elektrische drijfkracht. Zijn argumentatie was 'dat hij voornemens was de schuur en bergplaats achter zijn werkplaats en woonhuis te verbouwen tot werkplaats en smederij' met elektrische drijfkracht van een boormachine, vuurhaard en slijpsteen'. In de werkplaats zouden hoogstens 5 personen werkzaam zijn. De elektrische motor voor drijfkracht zou stroom ontvangen van de elektrische centrale te Rhenen, namelijk gelijkstroom van 2 maal 220 volt. In een ander document staat: 2 electromotoren met een gezamenlijk vermogen van 2,15 pk.

Aanvraag plaatsing benzinepomp; tekening op hinderwet-aanvraag uit 1926 met foto van de geplaatste pomp

In 1926 vroeg Arend Bovenschen (Heerenstraat 95) vergunning voor een benzine-installatie voor de voorgevel, en wel van de Continental Petroleum Compagnij te Rotterdam (Texaco Petroleum Producten). Het was een benzine-installatie met ondergronds reservoir van ten hoogste 2000 liter en bovengrondse aftapinrichting. Het zou de benzinepomp worden die op de zuidoostelijke hoek van het pand stond, hoek Heerenstraat/Plantsoen. Een terloopse opmerking van de Arbeidsinspectie over de hinderwetvergunning 1933 is interessant. 'In het KB van 7-8-1889 wordt een voorwaarde genoemd, volgens welke de vergunning te allen tijde kan worden ingetrokken, maar die in werkelijkheid geen voorwaarde is, doch slechts een willekeurige bepaling, die aan de vergunning een opzegbaar karakter zou geven, hetwelk de wet niet kent. Het geval toch, waarin een verleende vergunning kan worden ingetrokken, is bij de wet zelve in art. 20 voorzien en derhalve heeft het gemeentebestuur daaromtrent niets te bepalen, terwijl het bovendien niet aangaat aan een bevoegdheid, die de wet in zekere gevallen toekent, een on-

1926 aanleg pompinstallatie door
Cont. Petr. Comp. te R'dam

bepert karakter te geven, en: 'de omstandigheid, dat van een inrichting hinder van ernstige aard is blijven bestaan, geen grond kan opleveren tot intrekking der vergunning op grond van artikel 20, wanneer van die vergunning geheel naar de voorwaarden, waaronder zij is verleend, is gebruik gemaakt, maar kan alléén aanleiding geven tot het opleggen van nieuwe voorwaarden'. Waarschijnlijk zijn dit voortekenen geweest van

een strijd met de gemeente Rhenen aangaande bouwvergunningen. Toch kreeg hij in 1932 ook een hinderwetvergunning voor het plaatsen van een luchtdrukhamer met een electromotor van 3 pk.

Jan Bovenschen heeft in de tweede helft van de jaren 1930 vermoedelijk flink willen uitbreiden, maar hij kreeg de wind niet mee. In 1927 en 1928 zijn verschillende bouwtekeningen ingediend. Aanvankelijk waren er te weinig gegevens; door B&W werd verzocht om duidelijker tekeningen. Uiteindelijk is de aanvraag geweigerd omdat het plan in strijd was met de bouwverordening van 1905 in verband met de rooilijnverordening van 1925. Het bleek geen gedeeltelijke, maar een gehele verbouwing te zijn. Het Rooilijnbesluit (van 29-9-1925) hield in dat wanneer een totale vernieuwing plaats zou vinden, de rooilijn terug moest. Dit gold voor de gehele Heerenstraat, die hoognodig aan verbreding van de doorgaande weg toe was. Hieraan voldeed in die tijd slechts een enkel pand. De verwoestingen van 1940 hebben ruimschoots de gelegenheid geboden hieraan te voldoen.

Jan Bovenschen, de zoon van Arend, heeft ten aanzien van

De verwoeste binnenstad met op de voorgrond de smederij

bouwvergunningen sinds 1927 gedurende tien jaar nogal wat problemen met de gemeente Rhenen gehad. Hoofdoorzaak is vermoedelijk zijn weigering, ondanks aandringen van de Gemeente, om zijn voorgevel bij de eerstvolgende verbouwing 2,10 m terug te plaatsen. Vanaf 1927 werden aanvragen voor bouwvergunningen geweigerd, omdat men vermoedde dat Bovenschen in etappes uitbreiding zou willen plegen. Een andere keer werd geen vergunning afgegeven omdat het 'in wezen een vernieuwing is, en dan het Rooilijnbesluit van kracht wordt', en: 'omdat het plan in strijd is met de bouwverordening van 1905 in verband met de rooilijnverordening van 29 sept. 1925, d.w.z. als totale vernieuwing plaatsvindt, de rooilijn terug moet. Het blijkt geen gedeeltelijke, maar gehele verbouwing te zijn'. In 1929 leidde een aanvraag voor het aanbrengen van een raam tot een uitgebreide correspondentie betreffende een beroepsprocedure. Een andere keer lazen wij de opmerking: 'De weigering tot verlening bouwvergunning berust op het feit dat door allerlei (ook oudere) wijzigingen het geheel valt onder het Rooilijnbesluit. Kennelijk wilde men een grote verbouwing in gedeelten realiseren'.

In 1933 kreeg Jan een bouwvergunning 'voor het vergrooten van zijn smederij'. Bovenschen wekte, volgens de Gemeente, de indruk dat hij in etappes naar een geheel nieuw pand toe wilde. Er heeft in die jaren een zeer uitgebreide correspondentie met Provincie en Ministerie plaatsgevonden. In 1937 werd een aanvraag 'verbouwen winkelpui' door de Schoonheidscommissie afgekeurd: 'Het betreft een voorname punt in de gemeente en zal het nu een lelijk vooruitstekend bouwsel blijven'. Hij kreeg wel in 1937 een vergunning voor de verbouwing van de winkelpui, waarbij een deur in het midden met een venster links en rechts werd vervangen door een grote etalage en een deur links. In 1937 bleek tijdens de bouw een stalen balk te zijn klaargelegd, die niet op de goedgekeurde tekening stond, waarmee de verdenking viel op clandestien ontduiken van het rooilijnbesluit. De

Foto van de Heerenstraat met de situatie na de beschietingen in de meidagen van 1940.

Smid Jan Bovenschen gaat onverstoord door met zijn werk

De Heerenstraat in 1934

bouwtekening toont de nieuwe situatie nadat er op een later overgeplaatst velletje papier en nieuw plan werd ingediend. Blijkens teksten op de pui was de *Rijksgeëdiplomeerde hoefsmid J. Bovenschen* tevens *Huis grof & Kachelsmid*. Hij was agent van de **Eerste Nederlandsche Rijwiel- en Machinefabriek** v/h H. Burgers. Op een zonnenscherm anno ca. 1935 staat 'Rijwielhandel' en 'Haarden', terwijl op een markies voor het zijraam de aankondiging **RADIO** vermeld wordt.

Na de beschietingen van mei 1940 bleef er niet veel meer over van de winkel en de smederij. De overgebleven puinhoop is gedeeltelijk zichtbaar op een foto van mei 1940. Navrant is de foto waarop Jan tussen de puinhopen van zijn smederij, met hamer en aambeeld bezig is.

In het kader van de Wederopbouw kreeg Jan Bovenschen in oktober 1941 een bouwvergunning voor het 'bouwen woon-winkelhuis met smederij'. Zijn zoon Jan Engel nam het bedrijf over en eindigde zijn bedrijf voornamelijk als rijwielverkoper en -hersteller.

In 1982 werd de rijwielhandel beëindigd als gevolg van een regeling van de gemeente/overheid over het saneren van het totaal aantal rijwielbedrijven: er waren er te veel in Rhenen, namelijk binnen een straal van 500 meter telde men vijf rijwielhandelaren: Jan Bovenschen, Peter v.d. Pijl, Jan Huydink, Kees Rozeboom en Anton Puijk. J.E. Bovenschen heeft het pand enige tijd verhuurd aan de ondernemer Kleijn, die er

Het bij de Wederopbouw nieuwgebouwde pand werd begin 1945 licht beschadigd door geallieerde beschietingen vanuit de Betuwe.

De huidige situatie met Chinees restaurant Golden City

een kledingoutlet had. Daarna is het gekocht door de firma Wegh (Grotenhuis), die inmiddels in het voormalige pand van Henk Groenen aan het Plantsoen, hoek Menzostaat, gevestigd was. Er is in 1981 een 'corridor' (fly-over) gemaakt van de winkel van Wegh aan het plantsoen naar het oude pand van Jan Engel Bovenschen. Daarna is het pand verkocht aan de familie Man, die er in 1988 het Chinees restaurant 'Golden City' in vestigde, dat er tot op de dag vandaag nog staat.

PORTIERSWONING LATER BODEWONING – HUISNUMMER A87/KADASTRAAL NUMMER F405

Er zijn door de eeuwen heen tot midden 19^e eeuw zogenaamde portiers (of poortiers) geweest van de Bergpoort, Rijnpoort en Westpoort. Deze poorten gingen 's avonds op slot en er werd tol geheven om de stad in te mogen gaan. Het jaarloon van alle drie portiers heeft jarenlang 27 gulden elk bedragen. Waarschijnlijk hoefden ze geen huur te betalen voor de (stads)woning waar ze in woonden, maar het jaarloon was dusdanig laag dat men er vaak een baantje als bode of keurmeester bij had. Voor de stad brachten de tolgelden nauwelijks genoeg op om de portiers te kunnen betalen.

Als 's avonds de poorten gesloten werden werd er een poortklok geluid. De poortklokkenluider werd hiervoor ook betaald. Om tot nu toe onbekende reden werd de portier van de Bergpoort in de 16^e eeuw door de kerk betaald; de jaarlonen van de andere portiers kwamen voor rekening van de stad. Er was dus een bijzondere relatie van het stads-

gedeelte bij de Bergpoort met Cunerakerk en Gasthuis, mogelijk terug te voeren naar de ontstaansgeschiedenis van de stad Rhenen. Hierna volgt een overzicht van de portiers van de Bergpoort en de bewoners van het portiershuis vanaf de 16^e eeuw.

Smederij Bovenschen - Heerenstraat Kadastraal F402

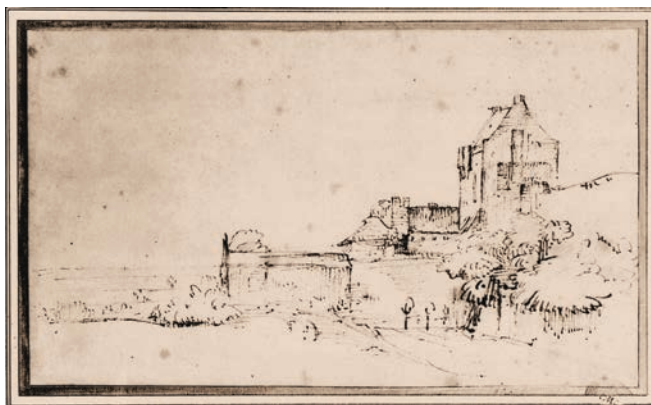
naam bewoner	beroep	naam eigenaar	adres	kadaster	datum bewoning	bijzonderheden
Willem Bovenschen geh/m Gerretje Achterberg inwonend zoon Hendrik g/m Elisabeth Jacobse(n)	hoefsmid, tapper (kroeghouder)	Willem Bovenschen (tot 1846) Legger nr. 30	Heerenstraat 73 1812: nr 86	F 402	1801-c 1840	geboren in Werthausen in 1813: gering debiet'
Hendrik Bovenschen geh/m Elisabeth Jacobse(n) inwonend ongeh. broer Gerrit Jacobus	hoefsmid, hoefsmid	Hendrik en Jacobus Bovenschen 1845-1870 Legger nr. 901	Heerenstraat 86	F 402	c 1840-c 1850	Gerrit Jacobus trouwt 1847 met Aaltje van Walsem en verhuist naar F 405, de portierswoning
Hendrik Bovenschen geh/m Elisabeth Jacobse(n)	ijzersmid	Hendrik en Gerrit Jacobus Bovenschen (1845-1871) Gerrit Jacobus en Aaltje van Walsem (later wed. Bovenschen) (1871-1889) Legger nr. 1771	Heerenstraat 86 -> 97	F 402 > 807	c 1850-c 1860	
Hendrik Bovenschen (†1878) geh/m Elisabeth Jacobsen (†1873) kinderloos	ijzersmid	Gerrit Jacobus en Aaltje v Walsem wed. Bovenschen Legger nr. 1771	Heerenstraat 97	F 807	c 1860-1887	Gerrit Jacobus † 1887
Arend Bovenschen g/m Jannigje Bos Aaltje van Walsem, wed. Gerrit Jacobus Bovenschen	ijzersmid	Arend Bovenschen 1889-1919 Legger nr. 2356	Heerenstraat 97> 133> 95	1886: F807 1890: F945	c 1880-1919 c 1887-1893	Arend bijgenaamd 'de Pruus', zoon van Gerrit Jacobus
Jan Bovenschen g/m Jacoba P. Beekman	ijzersmid	Arend Bovenschen 1889-1919	Herenstraat 95>63	1890: F945	1919-1940 1942-1959	pand verwoest in 1940; ontteigening en wederopbouw 1941
Jan Engel Bovenschen g/m Roelofje (Fien) Bor	smid en rijwiel-handelaar	Jan Bovenschen (1919-1940) Leggernr. 3724 Gemeente Rhenen 1940-1960 Leggernr. 5225	Herenstraat 63	1942: F1260	c 1942-1970	
Jan Engel Bovenschen g/m Roelofje (Fien) Bor	smid en rijwiel-handelaar	Jan; Jan Engel en (zuster) Anna Krijntje Bovenschen (1948-c. 1970) Leggernr. 5798	Herenstraat 63	1948; 1961	c 1942-1970	Overname door B.A. Wegh, sinds 1988 Golden City

Voor alle bewoningsgegevens, ook in de tabellen in andere artikelen over huizen in Rhenen, geldt dat deze slechts bij benadering zijn vast te stellen. In de bevolkingsregisters ontbreekt namelijk vaak de datum van vestiging, en altijd de datum van eventuele verhuizing, of vernummering van de huisnummers. Daarentegen zijn de eigendomsgegevens, zoals vermeld in het Kadaster, veel exacter vastgelegd.

16^E EEUW

Op 16^e eeuwse stadskaarten zien we bij de Bergpoort een hooggebouw ingetekend (we komen hier later op terug bij de 17^e eeuw). Het lijkt qua vorm een beetje op een 'stenen kamer', zoals Remmerstein. Op de kaart van Jacob van Deventer uit midden 16^e eeuw is bij alle drie de stadspoorten een dergelijk gebouw afgebeeld, dus kan het zijn dat er geen relatie met de werkelijkheid was en het alleen maar een uniforme manier was om aan te geven dat er een stadspoort was.

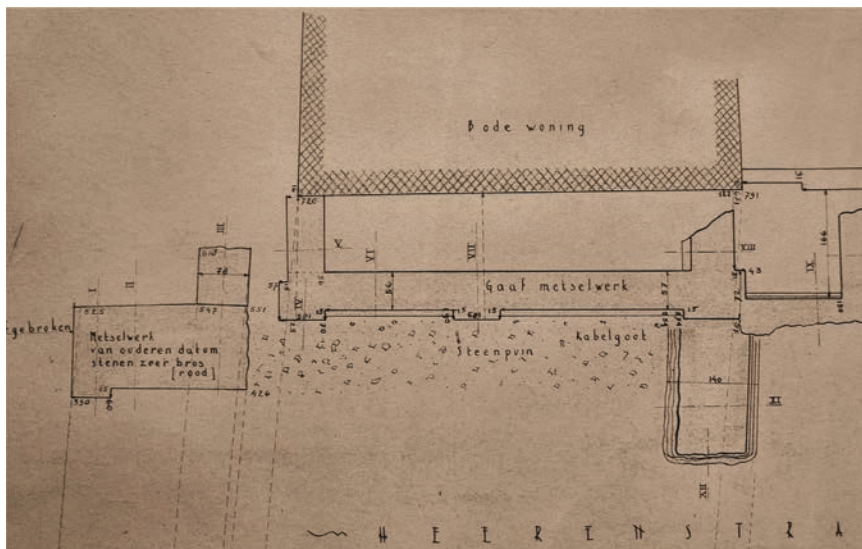
In de 16^e eeuw werd de portier van de Bergpoort door de kerk

betaald; zo vinden we in de kerkrekeningen in de periode 1571-1603 dat hij daarvoor 18 pond (gulden) per jaar ontving. Portier was toen Christoffel (Stoffel) Willemsz, die tevens orgeltrapper was. Hij werd al in 1560 vermeld als 'orgelblazer' en hij kreeg hier jaarlijks 6 gulden voor. Portier van de Bergpoort was in de periode 1563-1572 Aert Adriaensz. Zo vinden we in de kerkrekeningen van 1571/2 vermeld: *Aert Adriaensz XVIIJ pont dat hij een heel jaer des stadts Berchpoort bewaert heeft, verschenen op ten lesten quatertemperis dach voor Korsmis anno XVcLXXJ Ergo hier XVIIJ L.*

In de latere rekeningen van 1597-1605 wordt een Dirck Goortsz (of Guertsz) genoemd als portier van de Bergpoort. Het blijkt dat hij enkele jaren tevens een huis in de Coninckstraet *tegens het Gasthuys over in het suyden* bezit. Niet bekend is of hij daar ook in woonde. Na 1603 komen we in de kerkrekeningen geen vermelding meer tegen van betaling van de portier van de Bergpoort. Vermoedelijk nam daarna de stad de betaling van de portiers van alle drie poorten voor haar rekening.

*Gezicht op de Bergpoort vanuit het noorden
door Rembrandt circa 1652*

*Fundamente van een ouder gebouw, onder de bodewoning opgegraven in 1943, tekening van Tjitse van der Zee.
Rechts een foto vanuit het vorige gemeentehuis van de opgraving, in zwarte jas Tjitse van der Zee*

Alidt Aertsdochter, de vrouw van Stoffel (Willemsz) de portier, hield in die tijd samen met Anna Aertsdochter, Michiel Lambertsz weduwe, de kerk schoon. Zij poetsen het koperwerk en zetten de houten banken in de was. Vermoedelijk waren deze schoonmaaksters dochters van bovengenoemde portier Aert Adriaensz. Al met al een waar familiebedrijf: het portierschap, het schoonhouden van de kerk, het orgeltrappen en soms ook tevens een bode-ambt. Deze schoonmaaksters werden 'keersters' genoemd en ontvingen voor het schoonhouden 7 gulden en voor het in de was zetten en poetswerk 16 stuivers. De kwitanties van de 'keersters' werden voor hen geïnd door Stoffel Willemsz. ('naer oude gewoonte' staat erbij vermeld).

17^e EEUW

Vanaf 1605 worden in de stadsrekeningen geen namen van portiers meer genoemd; we zien alleen maar een post van 81 gulden als jaarloon voor de drie portiers samen.

Op 24 januari 1637 wordt in plaats van Oth Adriaensz, gewezen portier van de Bergpoort, aangesteld Michael Tienacker (ook wel Tijnacker of Tijnagel genoemd). Deze ondertrouwde als weduwnaar te Rhenen op 27-1-1639 met Hillelten Stevens, wonende te Amsterdam.

In de 17^e eeuw woonde de portier van de Bergpoort vermoedelijk in een huis dat eigendom van de stad was en tegen de Bergpoort aanstond. Op een tekening van Rembrandt van circa 1652/1653 zien we een hoog gebouw met boven tegen de zijmuur iets wat lijkt op twee gemakken. Het zou kunnen zijn dat zich onder het dak ooit twee gevangencellen hebben bevonden. Deze gemakken loosden dus op de droge gracht aan de noordoostkant van de stadsmuur. Het lijkt onwaarschijnlijk dat deze gemakken hoorden bij de portierswoning; immers, dan was 1 gemak voldoende. Het

kan natuurlijk ook zijn dat dit gebouw ooit door meerdere gezinnen werd bewoond.

Toen in 1673 de Fransen wegtrokken werd de Bergpoort opgeblazen en er zijn aanwijzingen dat ook dit gebouw dusdanige schade had opgelopen dat het niet meer bewoonbaar was voor de portier en zijn gezin. Hier komen we later op terug.

Tjitse van der Zee, landmeter bij het Bureau Wederopbouw Rhenen, tekende op verzoek van Monumentenzorg in april 1943 een plattegrond van een opgraving van de Bergpoort. Hierop zijn ook nog de fundamente te zien die zich deels onder de latere bodewoning bevonden. Op de tekening staat 'gaaf metselwerk' bijgeschreven. De ouderdom van dit gebouw is niet bekend. Ook is er een foto van deze opgraving in 1943.

Dit gebouw is in 1672 of 1673 dusdanig door de Fransen vernield dat het onbewoonbaar was geworden. De poortier in die tijd was Jerphaas van Aelwijck, die als weduwnaar van Nijske Jansen, op 10-5-1679 te Rhenen ondertrouwde met Maria Maessen uit Nijmegen. Zij trouwden te Nijmegen (met attestatie) op 29-5-1679. Volgens de familiegedkohlhieren woonde hij weliswaar in de buurt van de Bergpoort, bijvoorbeeld in 1681, maar niet meer in de portierswoning naast Gijsbert Fransz, die op de hoek aan de andere kant van de steeg (nu Plantsoenstraat) woonde.

Pas in 1688 blijkt de weduwe van portier Jerifaes van Aelwijck, Marrijtje Maessen, er weer te wonen en daar blijft zij wonen na haar huwelijk met Hendrik Meessen te Rhenen op 25-9-1695. Hen(d)rick Meessen was als j.m. van Doesburg eerder te Rhenen op 24-9-1676 getrouwd met Jannigje Lijsters. Hij wordt lange tijd genoemd als portier van de Bergpoort.

In 1649 werd reeds de weduwe van Jerifaes van Aelwijck genoemd als portierse van de Bergpoort, waarvoor zij

27 gulden per jaar ontvangt.

We komen nog wel eens tegen dat na overlijden van de portier (poortier) op haar verzoek diens weduwe door de stad werd benoemd als poortierse. Soms werd voor een zoon van de overleden portier om diens opvolging verzocht. Zo verzoekt in december 1785 Lijsbeth van Klarenbos, weduwe van Abram van Vulpen, poortierse van de Rijnpoort, om haar zoon Tijs van Vulpen tot adjunct-poortier aan te stellen met recht van survivance (opvolging). Hier ging men mee accoord 'mits denselve haar, suppliant, bijten last van iemand aan haar eijnde zal moeten brengen'.

18^e EEUW

In de periode 1695-1723 wordt vervolgens Hendrick Meessen genoemd als po(o)rtier, wonende op het oude adres in de portierswoning bij de Bergpoort. Misschien had de stad er een nieuwe portierswoning laten bouwen.

In de periode daaropvolgend tot 1736 wordt vervolgens de huisvrouw van Hendrik Meessen genoemd als de portier van de Bergpoort. Zij wordt circa 1737 opgevolgd door Jan Willemsz Mol; deze was op 5-5-1737 getrouwd met Angeniet van Dolderen. Hij zou daarna in 1747 en 1757 opnieuw trouwen met respectievelijk Gosewijna van ter Weij en Margaretha van Someren, die weduwe van herbergier Jan Vinck aan de Grebbe was.

Jan Mol was naast portier tevens buitenbode. Hij overleed in 1775 en zijn weduwe Margrita van Seumere ontvangt op 1-8-1775 driekwart van zijn gage als portier en als buitenbode, bij elkaar 38 gulden. Hij wordt opgevolgd door Rutger Buddingh, die gehuwd was met Johanna Keijmeulen. Rutger Buddingh, ged. Rhenen 3-4-1751, was een zoon van Willem Anthonie Buddingh en Dirckjen Wicherts. Hij tr. Rhenen 28-4-1776 met Johanna Keymeulen, ged. Utrecht 2-9-1753, dochter van Pieter Keymeulen en Hendrina Beatrix van Ree.

Rutger Buddingh, *beëdigd clericq en secret. deeser stad*, had de vroedschap verzocht om tevens het ambt van bode en poortier te mogen vervullen, waarvoor een vacature was ontstaan door het overlijden van Jan Mol. Op 7-11-1775 stelt de vroedschap hem aan als poortier van de Bergpoort en wordt als gerechts(buiten)bode Willem van Noort aangesteld. Rutger Buddingh wordt tevens dienaar van justitie genoemd. Hij overlijdt vòdr 22-11-1804 als zijn weduwe, Johanna Keymeulen, het tractement voor het portierschap van de Bergpoort in ontvangst neemt.

In 1806 wordt de heer secretaris J. Smith genoemd als beëdigd klerk en ontvangt hij daarvoor een jaarwedde van 50 gulden. Waarschijnlijk woonde het gezin van Rutger Buddingh zelf niet bij de Bergpoort. Bekend is dat zij een huis op de hoek van de Gasthuisstraat en de Kruisstraat bewoonden. Hoe Rutger Buddingh het portierschap combineerde met zijn andere taken is niet bekend. Mogelijk hield hij overdag kantoor in de buurt van de Bergpoort of liet hij de inning van de poortgelden door anderen, zoals zijn

De barrière met bekwerk aan de Westpoort, door C. Haakman anno 1847

echtgenote, doen. Johanna Keymeulen overleed 15-7-1833 in het huis met No. 45 aan de Heerenstraat in de buurt van de Grutterstraat, waarvan Dirkje Buddingh volgens het kadaster in 1832 eigenaar was. Het portiershuis is eigendom van de stad Rhenen en de bewoner was in 1830 Angenietje Dirksen, de weduwe van Aalbert Doornenbal. Ook woonde er Pieter Doornenbal, die tapper was en tevens portier van de Bergpoort. Er was tevens een tapperij in het portiershuis aanwezig, waar Aalbert Petersen Doornebal en later zijn zoon Pieter dus tapper was. Aalbert Petersen Doornebal, ged. Rhenen 25-12-1742, was een zoon van Peter Doornebal en Geurtje Gijsbertse; hij overleed in de Heerenstraat op huisnummer 87 op 29-10-1814. Aalbert Petersen Doornebal trouwde te Rhenen 20-12-1767 met Angenita Cornelissen, ged. Rhenen 10-11-1743, d.v. Cornelis Dirks en Ariaantje Aalbertse.

19^e EEUW EN IN DE POSTKADASTRALE TIJD

Bouwkundige gegevens over de portierswoning van vóór 1830 zijn vrijwel niet te vinden. Volgens het kadaster heeft er in 1853 nieuwbouw plaatsgevonden. Aan te nemen is dat toen de woning afgebeeld in 'Achter Berg en Rijn' (Afb. 284) is gebouwd.

Pieter (Peter) Doornebal, ged. Rhenen 12-1-1780, was tapper en portier van de Bergpoort. Hij overleed te Rhenen, ongehuwd, op 22-4-1851.

Op 10-10-1826 kreeg de stad Rhenen van koning Willem I toestemming om 's avonds de poorten te sluiten en poortgeld te innen. Van 1 april tot eind september waren de poorten open van 4 uur 's ochtends tot 10 uur 's avonds en van 1 oktober tot eind maart van 6 uur 's ochtends tot 8 uur 's avonds. Voetgangers betaalden 5 cent poortgeld en het tarief voor een rijtuig was 10 cent, ongeacht het aantal personen. De opbrengsten kwamen ten goede aan de stadskas en gingen voor het grootste gedeelte op aan de salarissen van de portiers. In de periode 1838-1844 was Peter Doornebal portier van de Bergpoort met een jaarloon van 40 gulden.

De voormalige 'portierswoning', anno 1905 bewoond door Jacobus van Hernen en zijn gezin. Ko van Hernen, vrouw Eva van Gestel en dochters Geertrui en Teuntje staan in de deuropening.

KLM luchtfoto uit 1948. Vl.n.r. links de winkel van bouwkundige en begrafenisondernemer G.J.H. Smit, Bovenschen, Plantsoenstraat, bodewoning, gemeentehuis en villa Bella Vista.

In de periode 1846-1849 was Gerrit Jacobus Bovenschen portier van de Bergpoort. Hij was tevens, net als zijn voorganger, tapper. Naast de portiers waren er ook twee poortklokkeluiders, bij de Berg- en de Westpoort. Zij verdienden uiteindelijk in 1826 net zo veel als de portiers, namelijk 40 gulden. Ze waren daarbij wel verplicht het 'luihuis' - waar de poortklok hing - schoon te houden.

In 1840 werd door de gemeenteraad van Rhenen besloten om de poorten van de Berg- en Westpoort te slopen. Deze poorten belemmerden de toegang tot de stad en stonden de stadsuitbreiding in de weg. De poortgebouwen werden vervangen door barrières (gietijzeren hekken). Deze barrières waren nodig voor beveiliging van de stad gedurende de nacht en om het poortgeld te kunnen innen. De Rijnpoort zou een jaar later volgen. De kosten van de twee barrières bedroeg 2500 gulden. De gietijzeren hekken werden geleverd door toen de grootste gieterij van Nederland, Nederburgh Nering Bögel en Co., ijzerfabrikanten in Deventer.

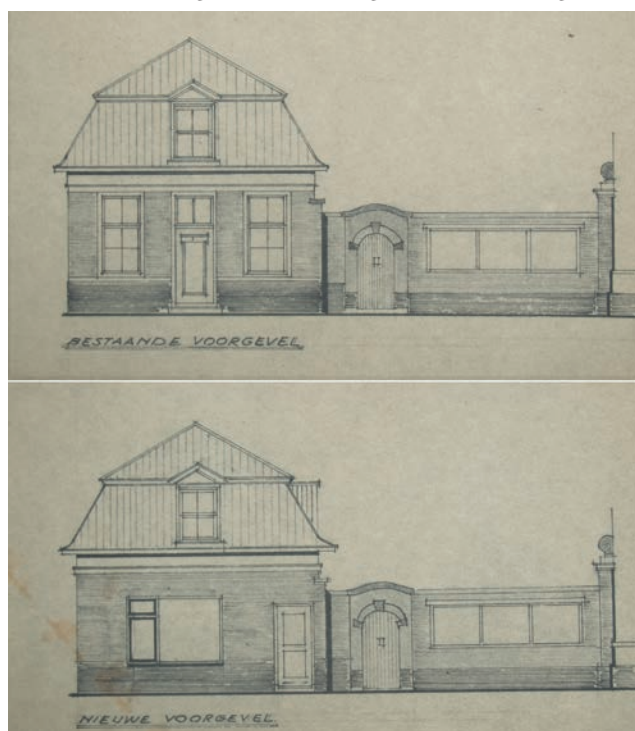
Het gewicht van een barrière bedroeg ongeveer 2000 kilogram en deze bestond uit twee delen, elk voorzien van het stadswapen.

Veel Rhenense ondernemers hebben van deze werken geprofiteerd. Zo werd het smeedwerk dat nodig was om de hekken te kunnen plaatsen geleverd door de Gebr. Bovenschen.

Op 4 september 1851 kwam er echter een schrijven van het Ministerie van binnenlandse zaken, waarin bekend werd gemaakt dat, in naam van koning Willem III, het innen van poortgeld onbillijk werd gevonden en daarom moest worden afgeschaft. Hierdoor verviel na 1851 eigenlijk het nut van de barrières, die echter pas in 1873 werden verwijderd, tegelijk met de sloop van de stadsmuren aan de noordzijde van de stad. In 1872 werd besloten 'in de nabijheid van de Bergbarrière' een welwaterpomp te plaatsen. De meest geschikte plaats was onmiddellijk aan de westzijde van de portierswoning aan de Bergbarrière, ter plaatse waar zich toen de slijpsteen van ijzersmid G.J. Bovenschen bevond. Toen men

na een bespreking met Bovenschen de voor- en westelijke muur van de aan hem verhuurde woning had afgebroken, bleek dat de oostmuur en het dak zich in zeer slechte staat bevonden, waarna men de gehele woning maar had gesloopt. Voor de plaatsing van de pomp bleek het intussen wenselijk meer plaatsruimte te scheppen, waarom men de nieuwe woning ongeveer 1 ½ m meer oostwaarts had gebouwd. De raad was hierin niet gekend, maar de burgemeester verklaarde dat er haast bij geboden was. Bovenschen betaalde nog tot 1875 huur en hij wilde daar geen afstand van doen. De pomp, waarvan het metselwerk door P. de Leeuw was verricht, werd afgekeurd. Deze werd afgebroken en op dezelfde plaats werd een nieuwe aangelegd. De put was 15 m diep. In Achter Berg

Tekening na de verbouwing van de bodewoning in 1969.

BODEWONING - HEERENSTRAAT KADASTRAAL F405

naam bewoner	beroep	naam eigenaar	adres	kadaster	datum bewoning	bijzonderheden
Aalbert Doornenbal	-	de Stad			1801	
A. Doornenbal	arbeider, tapper	de Stad			1809	
A. Doornenbal	-	de Stad	Heerenstraat A 78		1812	
Aalbert Doornenbal	arbeider, tapper, kroeghouder	Stad Rhenen	A 87, de Bergpoort		1813	
Angenietje Dirksen, wed. A. Doornebal Pieter Doornenbal	- tapper	Rhenen, de Stad		F 405	1830	
Pieter Doornenbal	tapper	Rhenen, de Stad	A 87	F 405	1840	
Gerrit Jacobus Bovenschen g/m Aaltje van Walsem	tapper	Rhenen, de Stad	A87 > Bergbarrière A 98	F 405	1850	Nieuwe woning gesticht in 1853
Gerrit Jacobus Bovenschen g/m Aaltje van Walsem	ijzersmid	Rhenen, de Stad	A98	F405	1862	Aaltje verhuist na overl. van haar man (1887) naar nr 97.
Dirk Jan van Hernen (wdn) Jan van Hernen geh/m Eva van Gestel	winkelier tabaksplanter	Rhenen, de Stad	A98, >A97	F808	1890	
Jacobus van Hernen	winkelier	Rhenen, de Stad	A97	F808	?	
W.H. Meijer geh/m Hendrina Geurdina Overeem	gemeentebode	Rhenen, de Stad	A97 > Heerenstraat 65	F1122	1928 - ca 1960	Nieuwbouw bodewoning, tevens politiebureau. Meijer was aanvankelijk slager.
Y. Bonnema	gemeentebode	Rhenen, de Stad	Herenstraat 45	F1122	1960-1983	Bonnema was eerst landbouwer en later kellner. In 1968 verbouwde bodewoning.

Voor alle bewoningsgegevens, ook in de tabellen in andere artikelen over huizen in Rhenen, geldt dat deze slechts bij benadering zijn vast te stellen. In de bevolkingsregisters ontbreekt namelijk vaak de datum van vestiging, en altijd de datum van eventuele verhuizing, of vernummering van de huisnummers. Daarentegen zijn de eigendomsgegevens, zoals vermeld in het Kadaster, veel exacter vastgelegd.

Ype Bonnema (1920-2001) was gemeentebode van 1960-1983. De bodewoning Herenstraat 45 was tot 1967 in gebruik bij de Nederlandse Kredietbank. In 1968 tot bodewoning verbouwd. In 1978 ging Bonnema hieruit, en het gebouw is nog enige tijd als kantoorruimte gediend. A. Bonnema en J. van Oostveen, Ype Bonnema, gemeentebode te Rhenen (1960-1983), in: Oud Rhenen 28 (2009), 46-54.

en Rijn staat een foto afgebeeld van de 'nieuwe woning' (Afb. 284), waar ook deze pomp, geheel links, te zien is.

De weduwe van Gerrit Jacobus Bovenschen declareerde eens f 7,79 voor diverse pomponderdelen, waaronder een 'orle Menktje' (een ornamentje) dat gemaakt was. Op de muur van de woning (afb. 284) bevindt zich een verkiezingsbiljet met de tekst: 'Stemt Rood, stemt no.1 van lijst 12 Van der Waerden'. Theodorus van der Waerden (1876-1940, zoon van een smid) was landelijk actief als sociaal-technisch en economisch expert van de SDAP (Sociaal Democratische Arbeiders Partij).

In 1852 nam men het besluit om een kostschool voor jonge heren te bouwen ten oosten van de nog bestaande portierswoning. In 1926 werd dit het gemeentehuis van Rhenen. Bij de ingebruikname rond 1924 van de voormalige 'Kostschool voor Jonge Heeren' als stadhuis, werd de oude portierswoning afgebroken en vervangen door de nieuwe (zie KLM-luchtfoto van 1928). Vermoedelijk is in dat jaar de nieuwe gemeentebode W.H. Meijer in deze woning gekomen.

De oude portierswoning werd later bodewoning, Herenstraat 45. In de 50-er jaren bevond zich hier tevens

het politiebureau van Rhenen met twee cellen. Het politiebureau verhuisde later naar de Stationsweg.

In 1960 kwam Ype Bonnema, de nieuwe gemeentebode, naar Rhenen. Deze verhuisde met zijn gezin in 1968 naar dit pand dat door de gemeente tot bodewoning was verbouwd. Vlak daarvoor was er tot 1967 nog De Nederlandse Kredietbank in gevestigd geweest. Uiteindelijk is deze verbouwing maar 12 jaar nuttig gebleken, aangezien het pand tot 1980 dienst heeft gedaan. De familie Bonnema heeft het huis tot en met 1978 bewoond; daarna heeft het nog tijdelijk dienst gedaan als kantooruimte. In 1980 is het pand afgebroken, omdat men van mening was dat dit huis niet paste bij de uitstraling van het (nieuwe) gemeentehuis. Annemieke Bonnema publiceerde in 2009 in Oud Rhenen over haar vader Ype Bonnema, die gemeentebode was in de periode 1960-1983.

Zij vermeldt dat er nog een oud stuk stadsmuur door het huis heen liep (onderdoor?). Bij de sloop van de bodewoning is dit stuk stadsmuur verloren gegaan. Dit stuk stadsmuur lag waarschijnlijk in het verlengde van het stuk stadsmuur dat in het voorjaar van 2011 werd gevonden bij het uitgraven van een bouwput op het terrein van het bouwplan 'Het Rhenense Hof'. Aan dit stuk muurwerk is archeologisch onderzoek verricht. Het onderzoek is uitvoerig beschreven in het boek *Beschermd door steen – De stadsmuren van Rhenen*, dat in september 2014 verscheen.

Vermeldenswaard tenslotte is dat zich achter de portiers-/bodewoning ooit ook nog een waag heeft bevonden. Deze komt voor op een foto uit 1929.

GENEALOGIE BOVENSCHEN

Naar aanleiding van een publicatie van Ad de Jong van *De stamreeks van het geslacht De Jong(h) – Zuidwest Utrecht* in het meinummer van Gens Nostra in 1980, ontving hij in 1983 een brief van de toenmalige burgemeester van Warffum, later van Vorden, E.J.C. Kamerling. Kamerling was een afstammeling van Dirk Jan van Doorn, die in 1827 te Rhenen trouwde met Johanna Bovenschen. Hij had gezien dat de naam Bovenschen ook voorkwam in deze stamreeks De Jong(h).

Familiewapen Bovenschen, vervaardigd door Adriaan P. de Kleuver

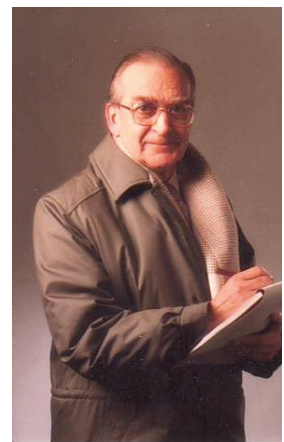

Tevens stuurde Kamerling de kwartierstaat van genoemde Johanna Bovenschen, die een dochter bleek te zijn van 'Wilhelm Bovenschen, een uit Werthausen, Graafschap Meurs, afkomstige ijzersmid die in 1801 te Rhenen voor het gerecht getrouwd was met de te Rhenen geboren Gerritje Achterberg'. Voorts stuurde hij nadere informatie die hij verkregen had van het Personenstandsarchief te Brühl in Duitsland. Op basis

van de verstrekte informatie werd verder genealogisch onderzoek gedaan, zowel in Nederland als in Duitsland, door Ad de Jong en zijn oom Jan de Jong. Laatstgenoemde heeft de verzamelde informatie uiteindelijk uitgewerkt tot een uitgebreide *Genealogie van de familie Bovenschen* en die voorzien van foto's en kopieën van allerhande aktes die in de familie bewaard waren gebleven.

Hun interesse in de familie Bovenschen vloeit voort uit het feit dat de moeder van Jan de Jong, grootmoeder van Ad de Jong, genaamd Alberta Evelina Bovenschen (1885-1965), gehuwd was met Hendricus Albertus de Jong (1885-1955). Hieronder volgt een genealogische stamreeks, die uitkomt bij Jan Engel Bovenschen (1920-2013), die als laatste lid van de familie het beroep van smid te Rhenen uitoefende. Vijf generaties Bovenschen hebben over een periode van 180 jaar tot medio december 1979 het smidsvak uitgeoefend in Rhenen.

Jan Engel Bovenschen had, voordat hij ermee stopte, een winkel in haarden en tweewielers. De zaak stond op de plek waar nu een Chinees restaurant is gevestigd. De familie Bovenschen woonde in de 19^e eeuw in de latere bodewoning, ten westen van het oude gemeentehuis. De winkel en smederij bevond zich aan de andere kant van de Plantsoenstraat (F402). Een bekende telg uit de familie was verder Arend Johannes (Joop) Bovenschen (1920-1983), gehuwd met Johanna Elsa Stuur (1918-2003). Joop Bovenschen was een bekende persoonlijkheid in Rhenen en zeer actief in het verenigingsleven. Zo was hij de eerste voorzitter van de in 1957 opgerichte zwemclub De Forellen. Hij was ambtenaar ter secretarie en hoofd van de afdeling interne zaken (1939-1979) op het gemeentehuis van Rhenen. Voorts was hij correspondent te Rhenen voor lokale kranten zoals De Vallei. Hij was tevens de samensteller en auteur van twee boekjes getiteld *Rhenen in oude ansichten*, waarvan meerdere drukken zijn verschenen, en *De wonderbaarlijke legende van Vrouwe Cunera*. Hij was zeer geïnteresseerd in de geschiedenis van Rhenen en het was ook niet verwonderlijk dat hij zitting nam in het bestuur van de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken, toen deze vereniging eind 1980 nieuw leven werd ingeblazen.

A.J. (Joop) Bovenschen
anno 1983
(foto C. van Doodeweerd)

STAMREEKS VAN JAN ENGEL BOVENSCHEN (1920-2013)

I. Jacob ten Boven, geb. circa 1605, overl. Friemersheim (Dld) 5-10-1676, trouwde Friemersheim op 12-3-1651 met

Portretjes uit circa 1806 van Arent van Walsem (1772-1843), sleutelhouders van het Koningshuis te Rhenen, en zijn echtgenote Trijntje Doornenbal (1772-1843) (collectie Museum Het Rondeel te Rhenen)

Druytgen ter Klein Linden, overl. in het kraambed te Friemersheim op 16-12-1667.

Uit dit huwelijk:

II. Jan ten Boven, ged. Friemersheim 12-12-1657, overl. aldaar 9-1-1730, tr. Friemersheim 2-8-1684 met Maria Elisabeth Bauman, ged. Friemersheim 10-1-1666, begr. Friemersheim 8-4-1743.

Uit dit huwelijk:

III. Wilhelmus ten Boven, ged. Friemersheim 25-9-1684, begr. Maastricht 5-11-1739. Hij werd op 26-10-1714 burger van Maastricht en tr. te Meerssen 21-10-1714 met **Johanna Maria Schwenke**, apothekerse van de stad Maastricht en het militaire garnizoenshospitaal aldaar. Zij was 2-8-1697 ged. te Maastricht, begr. Maastricht 20-9-1749 en was een dochter van Walraad Schwenke en Maria Berja.

Uit dit huwelijk:

IV. Johannes (ten Boven) Bovenschen. Woonde te Rumeln (Dld) in 1744 en tr. te Meurs (Dld) op 19-7-1733 met **Giertruyd Heyermans**, geb. te Asberg (Dld). Uit dit huwelijk 1 kind bekend:

V. Hendrich (Henrich ofook Heinrich) Bovenschen (ten Boven). Henrick werd gedoopt 6-2-1744 te Hohenbudberg (Dld) als Henricus Reinier, zoon van Johannes ten Boven en zijn vrouw Gertrud Heyermans, beiden woonachtig in Rumeln. Johannes ten Boven voert in doopaangiften van la-

Smid Arend Bovenschen (1849-1942), de 'Pruus', in de Plantsoenstraat, anno 1914. Links op de foto Willem Henri Bennink, zoon van het schoolhoofd van de MULO, meester G.J. Bennink

tere kinderen de naam Bovenschen. Getuigen waren Henrich Bovenschen en Henrich Mols. Hij o.tr. te Hoch-Emmerich en tr. Friemersheim 1-3-1767 met **Trincken (Trintgen) Catharina Kuckes**. Trincken wordt onder de naam van Trintgen, geb. Kaldenhausen, ged. Kaldenhausen (Dld) 13-12-1739, overl. Werthausen (Dld) 8-2-1792. Uit dit huwelijk tenminste 6 kinderen, waaronder:

VI. Wilhelm (Willem) Bovenschen, ged. Hoch-Emmerich (Graafschap Meurs, Hertogdom Kleef). Hij werd lidmaat van de gereformeerde gemeente (= toenmalige Ned. Herv. Kerk) te Rhenen op 20-9-1801. Bijgenaamd 'DE PRUUS', ijzersmid en later veerman te Rhenen (1827). Hij kwam naar Rhenen met attestatie van Friemersheim bij Meurs. Hij was geb. te Werthausen 18-2-1777 en gedoopt te Hoch-Emmerich en overl. 30-7-1833 te Lienden. Hij o.tr. te Rhenen en tr. 25-10-1801 met **Gerritje Agterberg(h)**. Zij was een dochter van Jacobus Gerritsen Achterbergen Johanna Gadermans, geboren te Rhenen en ged. te Rhenen 4-10-1778, overl. Lienden 20-1-1839. Uit dit huwelijk 6 kinderen, waaronder:

VII. Gerrit Jacobus Bovenschen, geb./ged. Rhenen 15-10-1811/1-12-1811. Hij woonde resp. Heerenstraat A nr. 87 en daarna nr. 98, overl. Rhenen 22-6-1887 en was ijzersmid. Hij o.tr. te Rhenen en trouwt daar 13-8-1842 met **Aaltje van Walsem**, geb. te Rhenen, ged. te Rhenen 2-12-1810, overl. Rhenen 3-7-1893. Zij was een dochter van Arent van Walsem en Trijntje Doornenbal. Uit dit huwelijk 4 kinderen. Van Arent van Walsem en Trijntje Doornenbal zijn onlangs pastelportretjes uit circa 1806 aangekocht door de Stichting Vrienden van gemeentemuseum Het Rondeel te Rhenen; deze zijn aan het museum in bruikleen gegeven.

VIII. Arend Bovenschen, geb. Rhenen 4-9-1849, ijzersmid, overl. Amerongen 15-1-1942, begraven te Rhenen. Hij tr. Veenendaal 20-10-1877 **Jannigje Bos**, geb. Veenendaal 5-6-1848, overl. Rhenen 30-3-1911 en daar begraven. Zij was een dochter van Kornelis Bos (geb. Veenendaal 18-6-1826), bakker, en Weintje Gaasbeek (1829-1850). Zij kregen 8 kinderen, waaronder Jan Bovenschen (volgt IX).

IX. Jan Bovenschen, geb. Rhenen 16-5-1889, ijzersmid, overl. Bennekom 16-9-1978, begraven te Rhenen aan de Achterbergse straatweg. Hij tr. te Maassluis op 10-7-1919 met **Jacoba Piaternella Beekman**, geb. Brouwershaven 18-10-1892, overl. Bennekom 12-2-1958, begraven te Rhenen aan de Achterbergse straatweg. Zij was een dochter van Engel Beekman (1865-1930) en Anna Krijntje Dorsman (1865-1951). Hij tr. (2) op 22-9-1959 op 70-jarige leeftijd met de 49-jarige **Jannigje Arendina Bovenschen**, weduwe van Ds. H.C.P.M. Wiebosch. Zij was geb. te Hilversum 30-3-1910, overl. Wageningen 12-9-1968 en was een dochter van Gerrit Jacobus Bovenschen (1881-1972) en Jacoba Johanna Fortuin (1887-vóór 1952). Uit zijn eerste huwelijk Jan Engel Bovenschen.

X. Jan Engel Bovenschen, geb. Rhenen 17-4-1920, overl. Doorn 3-3-2013, begraven 9-3-2013 te Rhenen op de begraaf-

Jan Bovenschen met zoon Jan Engel en dochter Annie in een FN-auto circa 1933. In deze auto zitten Jan Bovenschen (een zoon van Arend) en zoon Jan Engel en dochter Annie (Anna Krijtje). De foto is gemaakt omstreeks 1934. De auto was in het bezit van Jan Leccius de Ridder, die hem in de Nude in de prak had gereden. Het wrak werd bij Garage Van Ommen te Rhenen achtergelaten, waar Jan Bovenschen het kocht voor f25. Na reparatie (bumpers opnieuw gelast, een stevige plaat onder de motor aangebracht etc.) was de auto weer als nieuw. De gereedschapskist werd erbij gemaakt. Eén van de ruiten was niet meer te krijgen; er zat een ruit van een ander model in. Jan de Ridder had de auto oorspronkelijk gekocht van baron Mackaij van Ophemert. Er zat namelijk een naamplaatje in de motorkap met diens naam. Toen Jan Bovenschen eens met deze auto in een garage in Arnhem was, boog iedereen als een knipmes, omdat ze dachten dat hij zelf de baron was.

plaats Larikshof. Hij tr. te Kesteren 2-8-1951 met **Roelofje (Fien) Bor**, geb. Lienden 4-3-1921, overl. 17-4-2002, begraven begraafplaats Larikshof te Rhenen. Verdere gegevens niet

Jannigje Bos (1848-1911) met kinderen v.l.n.r. Aaltje (geb. 1878), Gerrit Jacobus (1880-1966) en Alberta Evelina (1885-1965) Bovenschen (fotocollectie J. de Jong)

Drie generaties Bovenschen in de smederij (ca. 1926). V.l.n.r. Arend, Jan, N. de Ridder, Ko de vrouw van Jan, Jan Jr, Herman Klomp en Dirk (Dè) (fotocollectie J. de Jong)

openbaar. Hij was de laatste actieve smid te Rhenen van de Bovenschens en had een rijwielzaak. R. (Fien) Bovenschen-Bor was bestuursslid van de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken toen deze vereniging eind 1981 nieuw leven werd ingeblazen.

GERAADPLEEGDE BRONNEN

De geraadpleegde bronnen zijn grotendeels dezelfde als vermeld bij de artikelen in de rubriek 'Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners' verschenen in Oud Rhenen in de periode 2012-2014. Belangrijke bronnen vormen de stadsrekeningen, de rekeningen van het Gasthuis en de kerkrekeningen, alle te vinden in het Oud Archief van de stad Rhenen. Deze kunnen worden geraadpleegd in het Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht (RHC ZOU). De portiers van de stadspoorten woonden vaak in een huis waarvan de stad Rhenen eigenaar was. In de transporten komen we de huizen waarin ze woonden niet tegen omdat ze geen eigenaar waren en deze huizen ook niet van eigenaar wisselden. Hier vormden de kohieren van de inning van de familiegelden veelal een belangrijk aanknopingspunt. Hoewel de portiers geen familiegeld hoefden te betalen, werden de bewoners van elk huis wel genoemd, echter zonder bedrag achter hun naam.

Overige bronnen die werden geraadpleegd, o.a.:

Annemieke Bonnema en Jan van Oostveen, *Ype Bonnema, gemeentebode te Rhenen (1960-1983)*, in: *Oud Rhenen*, 28 (2009), 2, p. 46-54.

Boek *Beschermd door steen – De stadsmuren van Rhenen*, Utrecht, Matrijs 2014.

Deys, H.P., Putten en pompen, in: *Oud Rhenen* 17 (1998)3, p. 12-37. Hierin zijn gegevens uit een interview (1998) met Jan Engel Bovenschen verwerkt.

W. van Iterson, *De Stad Rhenen. De resultaten van een rechtshistorisch onderzoek*, Assen 1960.

J. de Jong, *Genealogie familie Bovenschen*, maart 1994 (niet gepubliceerd).